

ՆՒՒԹԵՐ ԴԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՆԱՄԱՐ

Վ Ա Ի Ե Ր Ա Գ Ր Ա Յ Ի Ն

Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան

[p179]

ՆԻՍ

(21 ՄԱՅԻՍԻ 1920)

ՆԱԽԱԳԱՀ՝ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍԿ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
ԱՏԵՆԱԳԵՏ՝ ՊԱՐԳԵՒ ԷՖ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Մեծամասնութիւն ներկայ ըլլալով, առեանք բացուած է: Մեր պաշտօնը լրացած ըլլալով, այսօր չենք կրնար մնալ դիւանին վրայ, ուստի Նախագահ Ս[րբազան]էն կը խնդրեմ որ հրաւիրէ երիցագոյն անդամը առեմապետելու: Մեր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք ձեր կողմէ ցոյց տրուած վստահութեան մասին:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Օրէնքը շատ որոշ է: Դիւանը կը դադրէր պաշտօնէ, եթէ նախորդ նիստին յայտարարուած ըլլար այս պարագան: Առժամեայ դիւանը միայն դիւանի ընտրութիւնը կատարելու պաշտօն ունի:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Օրէնքը այսպէս է, հետեւաբար ես չեմ կրնար վարել այս ժողովը:

Ա. ԱԼՊՕՅԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Օրէնքը կրնայ կարդացուիլ: Առժամեայ դիւանին պաշտօնն է ընտրել դիւանը եւ քանի որ մայր դիւանի ընտրութիւնը օրակարգ չէ անցած, դիւանդ չի կրնար բողոք իր պաշտօնը:

ՁԱՅՆԵՐ.- Այո, այո:

(Այս օրինական բացատրութեանց վրայ, մայր դիւանը շարունակեց իր պաշտօնը)

ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Պ. Ա. Բարսեղեան համագումարի¹ մասնակցելու համար Եւրոպա ուղեւորուելու առթիւ եւ Աբէլ Քինյ. տկարութեան պատճառաւ իրենց բացակայութիւնը հաղորդած են, կ'արձանագրենք զիրենք օրինաւոր բացակայ:

ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Գ. Տեմիրճիպաշեան ԷՖ. առաջարկ մը ունի, պիտի կարդացուի:

(Ատենադպիր ԷՖ. կարդաց հետեւեալ գիրը)

ԱՏԵՆ ԷՖ.- Այս առաջարկը մեր ամէնուն փափաքն է եւ պէտք եղած կարեւորութեամբ նկատողութեան առնել յարմար է:

Ուրիշ հարցում մ'ալ կայ, այն ալ պիտի կարդացուի:

(Պատճեն)

ՏՐ. Գ. ԴԱԻԹԵԱՆ.- Կիլիկիոյ կացութեան մէջ կը լսուի որ բարոքում մը կայ: Պաշարեալ քաղաքներ, ինչպէս՝ Սիս, Հաճըն, Այնթապ, կը մնան իրենց վիճակին մէջ: Այստեղ դիմումներ ըրինք եւ Ապրիլ 13 թուականով ֆրանսական [p180]իշխանութեան հարցում ըրինք Հաճընի կացութեան մասին ու հետեւեալ օրը պատասխան ստացանք որ այդ մասին գրեցինք, մեր առած տեղեկութիւնը պիտի հաղորդենք:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԱՅԵԱՆ.- Հաճընի կացութիւնը շատ յուզիչ է: Երկարատեւն է ի վեր տեղեկութիւն չկայ. պարագայ մը, որ կասկածիլ կուտայ մեզի թէ ցաւալի դէպքեր պատահած են: Ուստի անհրաժեշտ է որ անմիջական միջոցներու դիմենք, պէտք է կատարենք ամենաագոյն դիմում եւ օգնութիւն խնդրենք, վերջին անգամ կը պաղատինք: Նոյնիսկ Սիսէն լուր չկայ: Ատանայէ Հաճըն գացող սաւառակ մը լուր բերեր է որ Հաճընի մէջ

Հաճըն, Ս. Յակոբ վանք

սպաննուածներ կան եւ կոիւները կը շարունակուին: 2^{1/2} ամիսը անցած է այդ թուականէն ի վեր եւ մենք տեղեկութիւն չունինք եւ զիտենք թէ պաշարուած են: Քաղաքին աշխարհագրական դիրքը վտանգաւոր է, Կեսարիոյ, Ազիզիէի եւ Ատանայի կողմէն պաշարուած են: Գիտէք արդէն որ հաճընցիք տարագրուեցան եւ ցաւալի կորուստներ ունեցան: Անկէ առաջ տեղւոյն ժողովուրդը Ատանայի դաշտերը կ'իջնէր իր ապրուստը հոգալու համար, այնպէս որ կը կարծեմ թէ 10-15 օր հագիւ կրնային դիմանալ, մինչդեռ այսքան օրերէ ի վեր իրենցմէ ռեւէ տեղեկութիւն չկայ: Այնտեղ ապրելու եւ կոռելու համար միջոցներ չունին: Մարաշի ջարդարարները կու գան Սիսի ճամբան կը գոցեն, ֆրանսացիք բան մը չեն ըներ եւ ֆրանսական կառավարութիւնը կ'ըսէ որ ծովեզերքը կը պաշտպանէ: Հաճըն այսօր մահուան ճիւղին մէջ կը գտնուի, մանաւանդ պարէնի

տեսակետով: Մենք պետք եղած միջոցները ձեռք առնենք: 10 տարի առաջ դարձեալ Հաճըն պաշարեցին, 15 օր հազիւ կրցաւ դիմանալ: Եթէ այն ատեն այսպէս 15 օր դիմացաւ, կրնանք եզրակացնել որ այսօր այնտեղի հայութեան բեկորները հազիւ մնացած են, քանի որ 3 ամիս եղած է անկէ ի վեր: Ուրեմն կտրուկ միջոցներու պէտք է դիմենք: Օրինակի համար, այս ժողովին կողմէ պատուիրակութիւն մը պէտք է կազմուի եւ երթայ Համաձայնական ներկայացուցիչներուն: Ասկէ զատ կատարենք նաեւ մեր ազգային պարտականութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Այս մասին ուրիշ խօսող կա՞յ: [բ181]Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ.- Հարցումին տէրը գոհացա՞ւ:

ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Ես վարչութեան կատարած գործը տեղական բան մը կը նկատեմ, միայն տեղեկութիւն մը առնելու համար: Այսօրուան իրականութիւնը այն է որ Զէյթուն եւ Հաճըն կը փճանան, տեսքը, եւ վարչութիւնը ձեռքերը ծալած նստած է: Մենք պէտք է պարտականութիւնն իսկ կատարենք:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ուրիշ խօսք ուզող կա՞յ այս մասին:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Իբրեւ երեսփոխան կարելի չէ լսել Տր. Թերզեանի յիշած պարագան եւ չյուզուիլ: Աւելի սպառնացող վտանգ մ'է նոր կնքուած հաշտութեան² այդ մասին դրած տրամադրութիւնները: Այս տեսակետով իմ մասիս լաւատես մը չեմ: Սակայն պէտք է յիշենք որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը³ ամէն դիմում ըրաւ, նոյնը ըրաւ նաեւ Ս. Պատրիարքը եւ այս ժողովը իր վրդովմունքը յայտնեց: Այսօր մենք այսչափ ծանրակշիռ խնդիրներու վրայ տեղեկութիւն քաղելով միայն կը բաւականանանք եւ այս կերպով խիղճներն իսկ կը հանդարտեցնենք, որովհետեւ ո՛չ օտար զինուոր կ'երթայ եւ ո՛չ ալ իր ֆիզիզական գոյութիւնը կը վտանգէ: Եկեղեցիներու փակումը քաղաքականութիւն մ'էր, բայց շնական եւ անձնասէր քաղաքականութիւնը այնպիսի վիճակ մը ունի որ չլսեց մեր ձայնը:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Տիար Խօճասարեան իբրեւ երեսփոխան կը խօսի եւ իբրեւ վարչութեան անդամ կը պատասխանէ: Եկեղեցիներու փակումը ռեւէ ազդեցութիւն չըրաւ: Մենք մեր բողոքի ձայնը եկեղեցիներու մէջ պիտի բարձրացնենք եւ այդ պատճառաւ պէտք է քաց մնան եկեղեցիները: Դիմենք ինչ համաձայնականներու, ուղղակի Զօր. Կուրօ-ին⁴ դիմենք առանց բաւականանալու Կաթողիկոսին եւ Պատրիարքին դիմումներով: Ես կ'ըսեմ որ պատուիրակութիւն մը ընտրենք, հեռագիր տանք: 3 ամիսէ ի վեր անգոր եւ անգիտակ կը մնանք վիճակէն:

Ս. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Այս վիճաբանութիւնը կը փակուի հետեւեալ կերպով: Կ'առաջարկուի Համաձայնականներու դիմել եւ այս

անգամ Թուրքիոյ պաշտօնական մարմնոյն միջոցաւ: Այս ձեռնարկը կրնայ [տպատրիշ չ]ըլլալ⁵ որքան ալ ընէ Համազգային Գործակցական Մարմինը: Տպատրիշ ըլլալու համար պէտք է ըլլայ Ընդհ. Ժողովին կողմէ: Այս կերպով [բ182]թ. Ընդհ. Ժողովը անտարբեր մնացած չ'ըլլար եւ թէ՛ ներկայ տագնապալի վիճակին մէջ բարձրացած բողոքի ձայներուն ձայնակցած կ'ըլլայ:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ժողովդ ի՞նչ կը խորհի եղած առաջարկներու մասին:

Ե. ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ ԷՖ.- Համոզուած ենք որ կարելիութեան սահմանին մէջ պէտք եղածը գործադրուած է: Մեր ըսածները սոսկ համակրական խօսքեր կը մնան: Ամենէն բարձր եկեղեցականներէն սկսելով, ամէն ձեռնարկ եղած է, այնպէս որ նոր ձեռնարկի մը որքա՞ն անհրաժեշտութիւն կայ, երբ նոյն իսկ այսօր ալ հաւաքուեր ենք խորհրդակցութեան համար:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Տր. Թերզեան ըսաւ որ վարչութիւնը ձեռքերը ծալած նստած է: Ասիկա բոլորովին անհիմն է: Տակաւին այսօր ինք գտնուեցաւ ժողովի մը մէջ, որ երկարօրէն խորհրդակցեցաւ մտահոգութիւն պատճառող այս խնդրոյն շուրջ եւ այդ ուղղութեամբ կը գործէ: Ըսուեցաւ որ Փարիզի մէջ պէտք եղած ձեռնարկները կ'ըլլան: Հիմա կ'առաջարկուի որ [Ազգային] Ժողովին անունով ալ ըլլան: Վարչութիւնը պարսպ նստած չէ, բայց թէ ասոնք օգուտ կ'ունենան⁶, չենք գիտեր: Սա ճիշդ է որ վերջին աստիճան վտանգատու վիճակի մը առջեւ կը գտնուինք, որուն համար մինչեւ հիմա մեր գործադրած միջոցներէն զատ ուրիշ միջոցներու ալ պիտի դիմենք: Եթէ կ'որոշէք Ընդհ. Ժողովի անունով դիմում ընել, ըսելիք չունինք. միայն պէտք է սա կէտը լաւ գիտցուի, որ Բաղաքական Ժողովը նստած չէ:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Այսօրուան ժողովը գոյութեան խնդրով չզբաղեցաւ, այլ՝ քաղաքական խնդիր մ'էր իր խորհրդակցութեան նիւրը: Մենք չըսինք թէ բան մը չըրինք, այլ կրկին եւ կրկին կը խնդրենք որ այս Պատ. Ժողովը ինք ստանձնէ այս գործը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Խնդիրը քաւական լուսաբանուեցաւ: Եթէ այս ժողովը կ'ընդունի որ իր կողմէ պատգամատրութիւն մը ներկայանայ, իր քուէն քող տայ:

(Ժողովը 11ի դէմ 14 քուէով ընդունեց որ վարչութիւնը շարունակէ զբաղիլ այս խնդրով)

[բ183]ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Սիմբէշեան ԷՖ. երկու հարցում ունի, պիտի կարդացուի:

(Պատճէն)

ՏՐ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ ԷՖ.- Յանուն վարչութեան կը պատասխանեմ: Ամէն հաստատութիւն իրաւունք ունի իր կալուածները նորոգելու, շինելու եւ ծախելու, անշուշտ հարկ եղած արտօնութիւնը առնելէ յետոյ: Այս խնդիրն ալ վարչութեան

սեղանին վրայ եկած է եւ յետ քննութեան հասկցուելով որ այդ հողը ոեւէ հասոյթ թերած չունի, մինչդեռ միւս կողմէ հիւանդանոցը պարտքի տակ կը գտնուի, վաճառումը արտօնած է: Այդ մասին անհրաժեշտ քննութիւնները եղած են: Գալով երկրորդ կէտին, այդ խնդիրներուն խօսակցութեան էֆին կը նայի. այն կրնայ պատասխանել:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Յոնքեք վարչութեան որ պատասխանէ:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ինչպէս կը յիշէք, ես եւ ընկերներս ասկէ առաջ առաջարկութիւն մը ներկայացուցինք ազգային կալուածները ծախելու եւ արդիւնքը յատկացնելու համար որբերուն: Ինչպէս կը յիշէք, այս առաջարկը հետեւանք չունեցաւ եւ ժողովի որոշման չենք արկունեցաւ: Բայց միւս կողմէ չեմ կրնար հասկնալ թէ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը ինքնագլուխ ծախու կը հանէ ստացուածք մը, որ մեծ արժէք կը ստանայ հետգիտելով: Եթէ հիւանդանոցը իր մէկ կալուածը այս կերպով ծախելու իրաւունք ստանայ եւ այս ժողովը վաւերացնէ, ասիկա կը նշանակէ վտանգի ենթարկել ազգին միւս կալուածները: Հետեւաբար պէտք է քննութիւն մը տեղի ունենայ թէ այդ գետինը ինչ արժէք ունի:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը իր իրաւասութեան մէջ է, կարծեմ թէ սխալ մը կ'ընէք դուք:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ուրեմն այդ մարմինները ամէն իշխանութիւն ունին ազգային իրաւունքները ձեռքէ հանելու: Երկրորդ հարցում մ'ալ ըրած եմ երեսփոխանական ընտրութեան մասնակցելու խնդրոյն համար, այդ մասին ինչպէս [բ184] կարդացիք հարկաւ, շրջաբերական մը դրկուած է, անշուշտ բացատրութիւն մը կրնայ տալ Քաղ. Ժողովը:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Եթէ այս խնդիրը կը յուզուի իբրեւ սկզբունքի խնդիր, այդ պարագային միայն իրաւունք կայ պատասխանելու,

ապա թէ ոչ ամէն մատակարար մարմին, նոյն իսկ բաղ[ական] խորհուրդներ, սահմանադրապէս մինչեւ 50 ոսկի արժողութեամբ կալուած ծախելու, իրաւունք ունին: Աւելի բարձր գինով վաճառումներու համար է որ տնտ[եսական] խորհուրդը քննութիւն պիտի կատարէ եւ վարչութիւնը պիտի վաւերացնէ այդ վաճառքը: Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը այդ կալուածի վաճառքը կատարած է ճիշդ օրէնքին նախատեսած սահմաններուն մէջ. ինք այս գործը կատարած է իր իրաւասութեան շրջանակին մէջ. հարցում միայն կրնայ ըլլալ գեղծումի եւ չարաշահութեան համար, եթէ գոյութիւն ունի՝ հարցման տէրը իր երեսփոխանի հանգամանքով կրնայ այս հարցումը ընել: Գալով հարցման երկրորդ կէտին, այդ խնդրոյն մէջ ալ պզտիկ սխալ մը գոյութիւն ունի: Ելմտական յանձնաժողովը իւրա[բ185]քանչիւր հարկատուի համար գիններ մը որոշած է՝ 5000, 3000, 2000 ոսկի: Հարկատուն ասոնց դէմ բողոք մը ներկայացուցած է՝ միեւնոյն ատեն այդ գումարին մէկ մասն ալ վճարելով: Հիմա իր ըրած առարկութիւնը քննելու կամ իր կարողութիւնը ճշդելու գործը երկար կը տեւէ, ուստի այդ միջոցին ճիշդ չէ որ ստիպուի մէկը ընտրող ըլլալու իրաւունքէն զրկուի[լ], երբ չի մերժեր հայրենիքի տուրքը սկզբունքով: Քաղ. Ժողովի կարգադրութիւնը կը վերաբերի այս կէտին, բայց եթէ ժողովը չի համար, կրնայ դրկել մեզ՝ պատասխանելու համար:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ձիս չգոհացուց այս բացատրութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ժողովս այս խնդիրը նկատողութեան կրնայ առնել, եթէ ստիպողութեան որոշում տայ: Քաղ. Ժողովի կողմէ տրուած բացատրութենէն հասկցունեցաւ որ սահմանադրական կարգ ու սարքի մէջ կատարուած գործողութիւնը օրինաւոր տեսնուի է, ըստեցաւ որ եթէ գեղծում պատահի է, այդ կէտը կրնայ քննուիլ:

Գ. ՍԻՄԵԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Այս ժողովին փափաքն է որ *գօմբրօշի* ներքէ դէմ բողոք մարմիններու գործելու եղանակը: Ես կը պնդեմ որ տրուած որոշումը թերի է եւ ատոր համար որոշ ապացոյցներ կան:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Պէտք է որ դուք ձեր խնդրոյն մէջ մնաք: Ժողովս լսեց թեր ու դէմ խօսուածները եւ առաջին կէտին համար վարչութեան բացատրութիւնը գոհացուցիչ գտաւ: Գալով երկրորդ կէտին, այն ալ պիտի յղուի, որպէսզի գրաւոր բացատրութիւն տրուի:

[բ186]ՕՐԱԿԱՐԳ.

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Մեր օրակարգի առաջին խընդիրն է եկեղեցական երեսփոխանաց ընտրութեան տեղեկագիրը:

(Ատենադպիր Է. Կարդաց հետեւեալ գիրը) (պատճեն)

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Երբեմն եկեղեցականներն էին որ կը վարէին այս ժողովը, բայց հիմա հակառակն է որ տեղի կ'ունենայ: Այս տեղեկագիրը թերի է, որովհետեւ չէ նշանակուած ընտրուած եկեղեցականներու ստացած քուէները: Կ'առաջարկեմ վերադարձնել, ամբողջացնելու համար այս թերութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Եթէ հակառակը պնդող չկայ, կը յղենք Համագումարի դիւանին, որ ամբողջացնէ այս թերութիւնը:

ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ ԶԱՂ. ԺՈՂՈՎՈՅ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Քաղ. Ժողովի հրաժարականին համար ժողովը որոշած էր Ս. Պատրիարքի վերադարձնել յետոյ նկատողութեան առնել: Դիւանս այս որոշումը հաղորդեց, որուն պատասխանելով Քաղ. Ժողովը կը կրկնէ իր հրաժարականը: Այս գիրը կարդացուելէ յետոյ կը հրաւիրեն ձեզ որ ձեր կարծիքը յայտնէք:

Պ. ԳԱԼԻԿԵԱՆ.- Քաղ. Ժողովի հրաժարականի խնդիրը ցաւալի երեւոյթ մը ստացած է: Ժողովի մը գործելակերպը կը գնահատուի այն չափով, որ այն կրնայ օգտակար ըլլալ: Իսկ երբ այդ անյաջողութիւնը կը հաստատուի իրենց իսկ խոստովանութեամբ, եւ մենք կը պնդենք որ շարունակեն իրենց պաշտօնը, չեն գիտեր թէ ինչ իմաստ պէտք է տալ ասոր: Գլխաւոր առարկութիւնը այն է, որ Պատրիարքը բացակայ է եւ իր կարծիքը չէ առնուած: Այս առարկութեան բնոյթը քիչ մը անձնօր կը մնայ, որովհետեւ Քաղ. Ժողովը ընտրելու համար, Ս. Պատրիարքի ներկայութիւնը անհրաժեշտ չէ: Այս ժողովը իրաւաստ է ընտրել պատրիարքը, ուրեմն ինչն է որ արգելք [բ187] կը հանդիսանայ, պէտք է այս խնդիրը վերլուծել: Այս արգելքը յառաջ կուգայ որովհետեւ ժողովը չէ կազմուած ներդաշնակ տարրերէ: Պէտք է ուրեմն ազգ. իշխանութեան գործունէութեան մէջ մի ներդաշնակութիւն ստեղծուի եւ այն Քաղ. Ժողովը որ կը հրաժարի այսօր, կը հաստատէ թէ ինք եղած է մարմին մը, որ չէ կրցած վարել այդ գործը: Պատրիարքի ներկայութիւնը դժբաղդաբար չլիսի կրնայ տալ տարբեր ուղղութիւն մը Քաղ. Ժողովի գործունէութեան, որովհետեւ այդ ժողովը կը բաշտի քաղաքական, հոգեբանական եւ ներքին այնպիսի պատճառներէ, որոնք մինչեւ հիմա մի վարագոյրի տակ [են] պահուած: Ես կ'ըսեմ որ անվստահութեան տպաւորութիւնն է որ արգելք եղած է ժողովին գործունէութեան: Իսկապէս կա՞յ այդ անվստահութիւնը. պէտք է քննենք եւ այն մտնել կը հասկցուի: Այս ժողովը ոչ միայն օրէնսդիր ժողովի հանգամանքով, այլ եւ հասարակութեան հետ շփման մէջ գտնուող ժողովի հանգամանքով պէտք է պահէ իր կարեւորութիւնը: Ես պատճառը չեմ քննել, սակայն այս գործը վարել շատ դժուար է, եթէ մեր ժողովուրդի կազմակերպական հոսանք-

ները թէ՛ ազգային կեանքի եւ թէ՛ պետական կեանքի մէջ չեն գործակցիր: Կուսակցութիւններու աշխատութիւնները օգտագործելու տեսակետով՝ ի հարկին կրնան դեր կատարել, եւ այդ պատճառաւ իրենք առաջարկած են գործակցիլ, բայց մերժուած են: Այդ հոսանքները վերջին րոպէին միայն հրաւիրել հակասութիւն է. կուսակցական գործունէութիւնն է որ գործ կը տեսնէ. Քաղ. Ժողովը չուզեց օգտուիլ այն ոյժերէն, սա մի երեւոյթ է, որ կը բացատրէ այն անվստահութիւնը, որ կը տիրէ Քաղ. Ժողովի դէմ: Այն քաղաքականութիւնը, որ որդեգրած է Քաղ. Ժողովը *թագրիրներ* տալու, յուշագրեր ներկայացնելու եւ հօգործնելու օժանդակութիւնը խնդրելու, սպառած է այլեւս, այդ միջոցը սնանկացած է, ուրեմն ինչպէ՞ս կ'ուզէ որ ստիպենք գիրքեր որ [բ188] շարունակեն այն անել շրջանակին մէջ որ ստեղծուել է: Ուրեմն երբ ժողովը ինք կը մտածէ նոր ոյժերու մասին, այն ատեն միայն կարելի է ընտրել այս ժողովը:

Հ. ԱՆԳՐԷԱՍԵԱՆ ԷՖ.- Պ. Գալիկեանի խօսքերուն մէջ իրողութեան հակառակ կ'էտեր կան: Կ'ըսէ թէ Քաղաքական Ժողովը չուզեց օգտուիլ կուսակցական ոյժերէ: Կարծեմ թէ այս խօսքը ճիշդ չէ, որովհետեւ արդի Քաղ. Ժողովը աշխատած է օգտուիլ իր մէջ կուսակցական անդամներ առնելով, այլ եւ քաղային կազմակերպութիւններու մէջ ալ անոնցմէ անդամներ դրած է: Ես հակառակ եմ այն կարծիքին թէ Քաղ. Ժողովը մեծ վստահութիւն չի վայելեր, որովհետեւ դիւանագիտական միջոցներով կը գործէ: Մենք այստեղ յեղափոխական մարմին չենք. ո՛չ *տեքոր* կրնանք կազմակերպել եւ ո՛չ ալ զինուորագրութիւն կատարել: Եթէ այս պարագաները աչքի առջեւ ունենանք, եղած առարկութիւնը ինքնին ջրուած կ'ըլլայ: Բայց քանի որ Քաղ. Ժողովը կը պնդէ իր հրաժարականին վրայ, ընդունինք այդ հրաժարականը, յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը եւ անցնինք նոր ընտրութեան:

Գ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Ժողովս անցեալ նիստին մերժեց [բ189] Քաղ. Ժողովին հրաժարականը, մինչեւ որ վերադառնայ Ս. Պատրիարքը, եւ ասիկա շատ բնական էր, որովհետեւ ասոր հակառակը լաւ գործ մը չէր ըլլար: Մենք կը պնդենք տրուած այս որոշումին վրայ եւ կը փափաքինք որ շարունակեն իրենց պաշտօնը:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Ես պարտք կը զգամ շնորհակալութիւն յայտնել Պ. Գալիկեանի, որ ջատագովեց իր սկզբունքը, սակայն եղած բնադատութիւնները մեզմէ անելի կը պատկանի[ն] այս ժողովին, որ այսպիսի ժողով մը կազմեր է: Այսչափ միայն կրնան ըսել, որ Ս. Պատրիարքը բոլոր կուսակցութիւնները հրաւիրեց գործակցելու, Դաշնակցութիւնը հրաժարեցաւ նուիրելու այդ գործակցութիւնը: Ի՞նչ պէտք էր ընել, ուրեմն:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՍԵԱՆ.- Ես կը կարծեմ որ Քաղ. Ժողովը անմախքնբաց սխալը գործեց

ամուրբան դատապարտելով իր գործունէութիւնը. սակայն ասոր պատճառը անելի բարձրէն կը բոխի եւ այս ժողովն է պատճառ այդ ամուրբան...

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- (ընդմիջելով) Ժողովը կ'անարգէր. պատշաճ բեմական լեզուով խօսեցէր:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.- (շարունակելով) Քաղ. Ժողովը ունեցեր է իր սխալները, որոնց վրայ ան[ը190]որդ պիտի ըլլայ ծանրանալ, բայց քանի որ ինք այսօր ի վիճակի չի գգար շարունակելու իր պաշտօնը, մեր պնդումները իր աշխատութիւնը ամուրբան դատապարտելէ զատ ուրիշ օգուտ չ[են] կրնար ունենալ:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Ինչպէս գիտեն տեսարք երեսփոխանը, անցեալ նիստին որոշուեցաւ այս խնդիրը նկատողութեան առնել Ս. Պատրիարքի վերադարձին: Այս որոշման եկած պատասխանին մէջ բնութեամբ է որ հրաժարման պատճառները չեն վերցած. բացատրութիւն մը, ուրկէ կը հասկցուի որ պատճառներ կան հրաժարման եւ չի բաւեր ձեր մերժումը պաշտօնի վրայ պահելու մեզի: Սակայն ամէն խորհրդարան իրաւունք ունի ռեւէ առաջարկի ստիպողութիւնը ընդունելու կամ մերժելու: [«]Պատճառներ կան, մենք չենք աշխատիր[»] ըսելը կը նշանակէ որ պարզ վիճակի մէջ չէ տրուած հրաժարականը եւ ասիկա իսկ պատճառ մ'է, որ ժողովս գործադրել իր նախորդ որոշումը:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Երբ մէկը հրաժարական կու տայ պաշտօնէ մը, անշուշտ պատճառէ մը յառաջ կու գայ: Օրինակի համար, հիւանդութիւնը պատճառ մ'է: Մեր հրաժարականը այն հանգա[ը191]մանք չունի որ եթէ հրաժարականի պատճառները չբարձուին՝ իրենք կը հրաժարին: Դուք յետաձգեցիք այդ հրաժարականը Ս. Պատրիարքի վերադարձին, մինչդեռ մենք մեր նամակին մէջ կ'ըսենք որ Ս. Պատրիարքի վերադարձի խնդիրը այդ պատճառը չի վերցնել եւ թէ մենք չենք կրնար օգտակար ըլլալ ու կը պնդենք:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Դռնփակ նիստի մը մէջ եղած յայտարարութենէն հասկցուեցաւ որ Քաղ. Ժողովի անդամներու մէջ մէկ որոշ ուղղութիւն մը չկայ եւ այդ պատճառաւ գործերը յառաջ գացած չեն: Կրօնական եւ Քաղ. Ժողովին մէջ համերաշխութիւն եւ համաձայնութիւն չկայ, այնպէս որ եկեղեցիներու բացման խնդրոյն մէջ երբ եկեղեցականները կը պնդէին որ եկեղեցիները բացուին, միւսները՝ այսինքն Քաղ. Ժողովի անդամները, չհամակերպեցան, ատենցմէ կ'երեսայ որ իրենց մէջ անհամաձայնութեան պատճառներ կան, հետեւաբար վարչութեան հրաժարականը ընդունինք եւ ընտրենք նոր մարմին մը:

Պ. Գ. ՄՆԻԺԱՐԵԱՆ.- Քաղ. Ժողովի յայտարարութիւնը շատ պարզ է: Իրենք կ'ըսեն որ մենք կը հրաժարինք, որովհետեւ անկարող կը գգանք մեզ վարելու: Սակայն Պ. Գարեան [ը192]փոխանակ ինք ստանձնելու այս պատաս-

խանատուութիւնը, ուզեց դնել Ազգ. Ժողովին վրայ, որ այսպէս Քաղ. Ժողով մը կազմած է: Իրաւ է որ Քաղ. Ժողովի կազմութեան սկզբունքը սխալ էր, սակայն Քաղ. Ժողովը այն ատեն միայն կրնար գերծ ըլլալ այդ պատասխանատուութենէն, երբ իր այսօր ըրած յայտարարութիւնը ընէր այն ատեն եւ ըսէր թէ մենք չենք կրնար տանիլ այս պաշտօնը: Սակայն երբ այսօր կ'առաջարկեն իրենք որ ընդունուի իրենց հրաժարականը, վայել չէ այս ժողովին որ հարկադրել զիրենք շարունակելու այս պաշտօնը: Ուրեմն պէտք է ընդունիլ իրենց հրաժարականը: Սակայն այստեղ հարց կը ծագի թէ ինչ կերպով ընտրենք իրենց յաջորդը, որպէսզի շարունակեն իրենց պաշտօնը: Մեր առջեւ ունինք մարմին մը, որ քանի մը ամիսէն անկարող գգաց ինքզինքը, ուստի բոլոր ոյժերու կեդրոնացումով պէտք է ընտրել Քաղ. Ժողով մը, որ կեդրոնացնէ իր մէջ բոլոր կուսակցութիւնները: Հետեւաբար համա-միտ եմ Տր. Թերզեանի առաջարկին, օրակարգ անցնելու համար այս խնդիրը, եւ մինչեւ այն ատեն արդի վարչութիւնը պէտք է շարունակէ իր պաշտօնը:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Քաղ. Ժողովի գործունէութիւնը քննադատել ճիշդ չէ, առանց համարատուութիւնը լսելու, իսկ եթէ որոշ հարցում մը ունիք, այժմէն կրնաք ընել, որովհետեւ շատ հակասական կ'ըլլայ բողոք որ հրաժարի մարմին մը, որուն գործունէութիւնը վնասակար եղած է: Քաղ. Ժողովի անդամները իրենց ունեցած ազատութեամբ կը բերեն պարզ հրաժարական: Գնահատումի պէտք չունինք, իսկ քննադատութիւնները պատրաստ ենք լսել եւ պատասխանել, միայն թէ հանրային խնդիրներու մէջ որքան ալ ջանանք պատասխանատուութիւնը ծանրացնել վարչութեան վրայ, այդ պատասխանատուութիւնը ամէնքս ալ ընդունինք հաւասարապէս: Իսկ թէ վարչութիւնը ինչպէս պիտի ընտրենք, այդ մասին կրնանք մեր ուրոյն կարծիք ունենալ:

[ը193]ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Պատասխանելով քիչ առաջ խօսող յարգելի երեսփոխանին, կ'ըսեմ որ ամէն երեսփոխան, երբ այս դռնէն ներս կը մտնէ, պէտք է այստեղ միակ կուսակցութիւն մը ներկայացնէ, որքան ալ վերաբերի ինք տարբեր կուսակցութիւններու:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԷՖ.- Այս ժողովը առաջին անգամ ըլլալով վարչութեան ընտրութեան մէջ շարժեցաւ այնպիսի ձեւով մը, որ օրինական տեսակէտին չի հակառակիր: Ամէն ոք իր ըսածը ըսաւ, բայց այս ժողովը մեծամասնութեամբ հասկցուց թէ ասկէ վերջ այսպէս ընել լաւագոյն եղանակն է: 60 տարի առաջ գերիշխան կառավարութեան քաղաքականութեան յարմարցնելու համար Սահմանադրութեան մէջ տարբեր ընտրական եղանակ մը դրուած էր, սակայն համոզւեցանք այլեւս կարծեմ, որ հիմն դրութեան շարունակութիւնը օգտակար չէ, պէտք է ընտրել միակ անդամ մը, որ կազմէ իր ժողովը: Եւ

համոզուեցանք որ ամեն ընտրուած ժողով այսպէս կրնայ կազմուիլ եւ ընտրութիւնները այսպէս պէտք է ըլլան: Վարչութեան հրաժարականին շուրջ եղած խորհրդակցութիւնները եւ անոնց տրուած պատասխանները չպիտի կրկնեն: Այն երեսփոխանները, որոնք ներկայ չէին դռնփակ նիստին մէջ եղած խորհրդակցութեանց, իրաւունք չունէին արտայայտութիւն ընելու այսօր այստեղ այս ոճով: Քաղ. ժողովը բացատրեց այն պատճառները, որոնք կը դժուարացնեն իր պաշտօնավարութիւնը, բայց խորհրդարանական լեզու չէ ելլել ըսել թէ «ես անկարող եմ», ինչպէս նաեւ ըսել առանց փաստի թէ «դուն անկարող ես»: Մէկը անկարող ամբաստանելու համար պէտք է փաստեր բերել: Քաղ. ժողովը իր ուղղութեան եւ գործելու եղանակի մասին այս ժողովին առջեւ ըրած յայտարարութիւններու առթիւ կը սպասէր այս ժողովէն, որ ըսեր թէ այս խնդիրները պէտք է այսպէս չվարել, այսպէս վարել, այդ պարագային մէջ այս ժողովը կրնար անկարող ամբաստանել Քաղ. ժողովը: Վարչութիւնը չի հրաժարի այսօր այն պատճառաւ որ կուսակցութիւնները զլացան իրենց օժանդակութիւնը, կամ այս հրաժարականին պատճառը կուսակցականներու հակառակութիւնն է: [p194] Վարչութիւնը չվարանցաւ բնաւ օգտուելու կուսակցականներէ <...>: Հետեւաբար անոնց կողմէ եթէ երբեք անվստահութիւն մը յայտնուած է, ատիկա չի կրնար պատճառ ըլլալ որ հրաժարինք: Քաղ. ժողովը կը հրաժարի այս ժողովին կողմէ յայտնուած անվստահութեամբ: Վարչութեան տեսակետի տարբերութիւնը կը կայանար երկրորդական կէտերու մէջ, որոց վարչական տեսակետով կարելորդութիւնը անուրանալի է: Հիմա պէտք է որ մենք օրինական կերպով քննադատենք եւ այս ժողովը պէտք է ընդունի հրաժարականը: Ռեւէ վարչութիւն չի կրնար շարունակել իր գործը, եթէ չգծէ իր իսկ ուղղութիւնը: Այս կերպով չի կրնար շարունակել ժողովը. հակառակ պարագային՝ վնասներ յառաջ կու գա[ն]:

Պ. Հ. ԳԱԼԻԿԵԱՆ.- Ես չեմ ուզեր խօսիլ հիմա թէ հետագայ ընտրութիւնը ինչ կերպով տեղի պիտի ունենայ, միայն դիտելի էր որ վարչութեան երկու օրէնսգէտ անդամներու արտայայտութիւնները հակասական էին իրարու հետ: Անդամներէ[ն] մէկը կ'ըսէ թէ այդ հրաժարականը պարզ է, իսկ միւսը պատճառաբանեալ կը ներկայացնէ: Ես որպէս երեսփոխան կը խորհիմ թէ դժուարութիւն իրենք 'են որ կը ստեղծեն: Պ. Գարաեան ըսաւ որ Քաղ. ժողովը չի կրնար շարունակել եւ Պ. Տ. Մովսէսեան մատնանիչ ըրաւ այն կարծիքի տարբերութիւնը, որ գոյութիւն ունի, [p195] եւ ասկէ հասկցուեցաւ անէլ դրութիւն մը, որուն մէջ կը գտնուի վարչութիւնը: Մենք հնարաւորութիւն չունինք որոշելու թէ որու կարծիքն է իրաւացի, բայց կը խորհիմ որ հարկաւ հաւասար քուէներ չկային վարչութեան մէջ, այնպէս որ փոքրամասնութիւն

եղողներ պէտք է հրաժարէին եւ Ազգ. ժողովի ներկայանալով յայտնէին իրենց պատճառը եւ նոյն իսկ դռնփակ նիստ գումարելով կարելի էր որոշել թէ որ քաղաքականութիւնը կ'որոշեցրէ ժողովը:

Պ. Մ. ՊԱՐՍԱՍԵԱՆ.- Ընտրականութիւն կը յայտնեն Պ. Տ. Մովսէսեանի, որ դասեր տուաւ մեզի: Ըսուեցաւ որ Քաղ. ժողովին հրաժարման պատճառները դռնփակ նիստի մէջ պարզուած են, ասկայն ինչպէս կ'երեւայ ժողովին համար տակաւին պարզ չեն, հետեւաբար պէտք է որ պարզուի այդ կէտը:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Վարչութեան հրաժարականի պատճառներուն մէջ կ'էտ մը կայ, որ պէտք է պարզուի, որպէսզի ժողովը կ'ամ գնահատութեամբ ընդունի եւ կ'ամ տապալէ: Ես կը պնդեմ որ Պատրիարքի ներկայութեան պէտք կայ այս խնդրոյն լուծման համար:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԷՖ.- Ազգային կարեւոր շահերու պաշտպանութիւնը այս կերպով կարելի չի կրնար ըլլալ, մանաւանդ որ Քաղ. ժողովը իր մեծամասնութիւնը կորսնցուցած է եւ հազիւ 2-3 հոգի կը գտնուին նիստերուն: Այլեւս ձեզի կը վերաբերի խորհիլ պէտք եղածը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Խնդիրը այլեւս լուսաբանուեցաւ, ուստի Քաղ. ժողովի հրաժարականը ընդունելու խնդիրը ձեր քուէին կ'ենթարկեն:

(Ժողովը 6ի դէմ 19 քուէով ընդունեց Քաղ. ժողովի հրաժարականը)

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ուրեմն յաջորդ նիստի օրակարգը կ'անցնենք Քաղ. ժողովի ընտրութեան խնդիրը՝ նախ եւ առաջ մայր դիւանի ընտրութիւնը կատարելու պայմանաւ:

(Ատենան փակուեցաւ ժամը 5ին)

ԵԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1.- Ալեքսանդր Պարիզ գումարտող Ազգային Համագործակցութիւն
- 2.- Ալեքսանդր Պարիզ 28 Յունիս 1919-ին Վերսալի մէջ ստորագրուած եւ 10 Յունուար 1920-ին ուժի մէջ մտած Խաղաղութեան Դաշնագրին:
- 3.- Սահակ Բ. Խաչատրեան (1849-1939):
- 4.- Զօրավար Հենրի Կուրո (1867-1946) 1919-1923 տարիներուն ստանձնած էր Սիւնիքի Արեւելի մէջ Գրանական կառավարութեան ներկայացուցիչի եւ Գրանական Արեւելեան Բանակի հրամանատարի դերերը:
- 5.- Բնագրին մէջ այս նախադասութիւնը պակասաւոր է: Զայն ամբողջացնելու համար յարմարագոյն նկատուեցաւ յաջորդ նախադասութեանք քաղցածուած «տպաւորիչ» բառին օգտագործումը իր հակադիր իմաստով:
- 6.- Հակոբյան, հակակոչի, ֆորմը:
- 7.- Տեղեկագրեր, քրքրքր:
- 8.- Անարեւել, ֆորմը: